

Hrvatski krajevi u putopisu Jána Kollára*

Svoj je prvi putopis, naslovljen *Cestopis obsahující cestu do Horní Italie a odtud přes Tyrolsko a Baworsko, se zvláštním ohledem na slawjanské živly roku 1841 konanou a sepsanou od Jana Kollára*, Ján Kollár objavio 1843, dakle kada je već dugo među Slavenima i šire uživao ugled “slavenskog Goethea” i vodećeg pjesnika slavenske uzajamnosti. Upravo mu je taj ugled omogućio da svoje djelo odmah objavi knjižno – naime, usprkos tradiciji koju je već imao u češkoj i slovačkoj književnosti, putopis je u to vrijeme svoje mjesto puno više nalazio “pod crtom”, u feljtonističkim dijelovima malobrojnih časopisa, almanaha i kalendara, nego u monografijama, a kako je u svojoj studiji o češkom preporodnom putopisu pokazala Veronika Faktorová, i povijest književnosti dugo ga je zapostavljala.¹ S druge pak strane, Róbert Kiss Széman putopis smatra jednom od najvažnijih književnih vrsta u srednjoeuropskom prosvjetiteljstvu, pogodnom za racionalno upoznavanje svijeta, pa su odatle i Kollárovi putopisni afiniteti razumljiviji, i uklapaju se u književne tendencije doba.² U knjižnoj su formi u prvoj polovici 19. stoljeća među češkom i slovačkom intelektualnom elitom u nastajanju značajno čitani putopisi njemačkih autora, a među njima i specifičan žanr “talijanskog putopisa”, koji je čitateljskoj publici nametao određena stereotipna shvaćanja Italije kao prostora koji je fasciniranom putniku nudio svjedočanstva o antici i počecima kršćanstva, prostor na kojem je utjelovljen temelj europske kulture, umjetnosti i obrazovanja.³

Cestopis je Kollár napisao na temelju putovanja na koje je krenuo 7. rujna 1841. Iz Pešte je putovao preko Zagreba i Trsta, pa brodom Jadranskim morem do Venecije, na sjeveru Italije ostao je oko dva mjeseca, a vraćao se preko Tirola, Bavarske, Innsbrucka, Salzburga i Bratislave, iz koje je do Pešte došao Dunavom, na parobrodu. Povod putovanju bio je odlazak na vjenčanje njegovog prijatelja Vincenca Doležáleka u slovenske Brežice, a iz Kollárovog dijaloga s gene-

ralnim inspektorom evangeličke crkve grofom Zayem, kojeg je prepričao u predgovoru svoga putopisa,⁴ može se naslutiti da je poziv na svadbu iskoristio kako bi izbjegao konvent evangelika u Ugarskoj, na kojem se trebalo raspravljati o ujedinjenju s kalvinistima, što je Kollár smatrao novim prilogom mađarizaciji Slovaka u Ugarskoj. I sam već na prvoj stranici predgovora ističe kako je to radosnije iskoristio priliku za putovanje, jer je bio sit *maaromanie* koja je vladala Ugarskom.⁵ Naravno, glavni je razlog putovanja bila Kollárova intelektualna radoznalost, sklonost umjetnosti i proučavanju starina, te hipoteza o tom kako su Slaveni u davnini obitavali na Apeninskom poluotoku, u čije je dokazivanje uložio puno truda i vremena. To je pokazao još Jan Jakubec u uvodu izdanja Kollárovog *Cestopisa* iz 1907. Njemu je *Cestopis* bio važan izvor podataka o Kollárovim pogledima na umjetnost, i to najviše na likovnost. U svom je tekstu elaborirao te Kollárove afinite – istaknuo je njegovu averziju prema baroku i gotici, zaziranje od byronovske romantike, sklonost Goetheu, antici i talijanskoj renesansnoj i srednjovjekovnoj umjetnosti i arhitekturi, napose pučkom karakteru talijanske umjetnosti, koji je (prema Kollárovu nazoru) germanski utjecaj nesretno narušavao.⁶ Posebno mjesto u Jakubecovoj interpretaciji Kollárova putopisa zauzima slavensko pitanje, koje se problematizira na dvije razine. Prva je razina odnos Slavena s drugim narodima (Talijanima, Nijemcima i Mađarima) u krajevima kroz koje je Kollár prošao, a druga je pseudoznanstvena razina, na kojoj se otkriva i pravi cilj njegova putovanja. Na njoj je usredotočen na traženje slavenskih tragova u talijanskim krajevima, i to u različitim aspektima – od toponimije do povijesti talijanske umjetnosti i književnosti, a sve u svrhu dokazivanja spomenute hipoteze. Istovremeno je Kollár gotovo svemu po čemu je Italija bila značajna za europsku kulturu i civilizaciju tražio slavenske korijene. Kollárovi su zapisi s putovanja predstavljali svojevrstu “narodopisnu” pripremu za posthumno mu objavljeno djelo *Staroitalia slavjanská* (1853), ali je popularno pisani

* Ovaj je rad sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom IP-2018-01-2539.

¹ Faktorová 2012: 15–23.

² Kiss Széman 2017: 45.

³ Faktorová 2006: 385.

⁴ Kollár 1907: 3–7.

⁵ *Isto*, 1.

⁶ Jakubec 1907: VII–XXI.

putopis ipak privukao veći broj čitatelja. Samu su pak tezu o slavenskom podrijetlu talijanske kulture, koju je Kollár nastojao dokazati, kritizirali već i suvremenici i čak su joj se, poput njemačkog filologa Augusta Schleichera, i podsmjehivali.⁷ Novije interpretacije Kollárovog *Cestopisa*, pored određenih nadopuna i prilagodbi novijoj terminologiji, uglavnom se oslanjaju na opća mjesta koja je ustanovio Jakubec i od njih se granaju u različitim pravcima: tako je Klátik stavio naglasak na iscrpan opis Kollárove naracije,⁸ Faktorová na elemente bidermajera u putopisu,⁹ Števček na načelne retoričke modele kojima je Kollár gradio mit o slavenskoj prošlosti krajeva kroz koje je prolazio,¹⁰ a Gáfrik je u uvodu članka u kojem obrađuje tezu o indijskom porijeklu Slavena u Kollára istaknuo kako su do danas s pravom prevladale Jakubecove kritičke ocjene Kollárovog znanstvenog rada objavljene upravo u njegovom predgovoru *Cestopisu*.¹¹ U ovom ćemo tekstu pokušati dati analizu onih dijelova Kollárovog “talijanskog putopisa”, kako ga većina do sada ovdje nabrojanih književnih povjesničara nazvala, u kojima opisuje svoje putovanje kroz hrvatske krajeve. Riječ je o poglavljima I/II “Mezimuří a Štyrsko” (50–63), I/III “Horvatsko” (64–82) i I/IV “Pomoří” (83–114). Ta su poglavlja sastavnice prvog dijela knjige naslovljenog “Zadunajské Uhersko a Illyrsko” (15–114), u kojem opisuje putovanje do Italije, drugi je opsežan glavni dio “Italie: Benátsko a Lombardsko” (115–406), u trećem dijelu naslovljenom “Německo: Tyrolsko i Bavorsko” (407–490) opisan je put kući, a na više od dvjesto stranica priloga nalaze se različite Kollárove memorabilije, legende, pojmovnik slavenske umjetnosti i kazala.

Prvi Kollárov susret s Hrvatima na njegovu se putovanju dogodio već u Velikoj Kanjiži (*Nagykanizsa*), gdje su Kollár i njegovi suputnici spazili slavenska imena na trgovinama, do njih je iz dvorišta i s ulica dopirao “ilirski govor”, a kočijaš im je bio Josef, rođeni Hrvat, od kojeg su “puno naučili o hrvatskom jeziku i običajima”.¹² Zlatko Klátik epizodu s prelaskom u Hrvatsku splavom preko Mure ističe kao jednu od malobrojnih dinamičnih epskih cjelina u djelu kojim inače dominiraju opisi i historiziranje, a određena se pripovjedna napetost postiže tek izmjenom beletrističkog i nebeletrističkog (kronologija, popisivanje, nabranje statističkih podataka) diskursa.¹³ Kollár tu pripovijeda kako je sa suputnicima nešto prije ponoći pokušao probuditi mađarskog splavara s lijeve strane Mure, ali su ih on i njegova žena odbili uz grube psovke, dok je ljubazni hrvatski splavar došao s druge strane rijeke kako bi pomogao putnicima:

Nakon što smo toga stasitoga Hrvata (Marica se zvala njegova lijepa žena) dvostruko nagradili za prijevoz, s uvrijeđenim smo se srcem oprostili od ugarske zemlje, i slobodno i veselo koračali po hrvatskom tlu, među susretljivom braćom u takozvanom Međimurju.¹⁴

Kollár i njegovi suputnici preko sela Hodošan (kod Kollára *Podošen*) i Držimurec (*Držimace*) došli su do Čakovca (*Čakatorně*), gdje su potražili obiteljsku grobnicu Zrinskih, što je Kolláru dalo povod za kratak pregled povijesti te plemićke obitelji. Obilazi lokalne znamenitosti, osvrće se na lokalnog službenika koji je uporno pokušavao s njim razgovarati na mađarskom, te odbija posjetiti spomenik Nikoli Zrinskom, autoru epa *Adriai tengernek Syrenaiá*, smatrajući ga “neprijateljem svoga vlastitoga naroda”. Dvadesetak kilometara udaljenu Štrigovu ne posjećuju, ali spominje spor o porijeklu Sv. Jeronima, zaključujući kako je on, ako i nije rođen u Štrigovi, u svakom slučaju bio Slaven.¹⁵ U Varaždinu je Kollár posjetio gradsku upravu i čitaonicu, gorje Ivančica nazvao je hrvatskom Švicarskom, a u Krapini mu je najvažnije bilo posjetiti rodnu kuću Ljudevita Gaja.

Kollárov hrvatski itinerarij mogli bismo svesti na sljedeće točke: 7. rujna ujutro napustio je Peštu, Muru je prešao u noći s 9. na 10. rujna, a istog je dana prošao kroz Čakovec, Varaždin, Lepoglavu i Krapinu. Zbog spomenute prijateljeve svadbe prenoćio je u slovenskim Brežicama – prema njegovim riječima, važniji su mu od svadbe bili Zagreb, književnost i “narodnost slavoilirska”, pa je već 12. rujna rano ujutro “iz narodno umiruće Štajerske hrlio u živahnu Hrvatsku”.¹⁶ Preko Laduča i Brdovca je oko 10.00 došao u Zagreb, u kojem je ostao četiri dana. 16. rujna oko 9.30 napustio je Zagreb, prenoćio u Karlovcu, te se cestom Lujzijanom zaputio prema Rijeci, vjerojatno usput prenoćivši u mjestu Mrzla Vodica. Iz putopisa je jasno da je u Rijeci proveo noć sa 17. na 18. rujna, ali nije jasno kada se točno zaputio prema Trstu niti kada je u njega prispio. I inače, čitatelj *Cestopisa* treba se prilično usredotočiti kako bi se snašao u logici kojom Kollárov putopisni subjekt savladava prostor i vrijeme, a to sve više dolazi do izražaja što se više približava Italiji i što je jače Kollárovo nastojanje da evidentira sve utiske, osjećaje i ideje koje su mu pobudili objekti njegove pozornosti, te pokušaj riječima rekonstruirati kako mu se vanjski svijet odrazio u “zrcalu duše”.¹⁷ Klátik je pretpostavio da se Kollár za formu putopisa odlučio zbog različitih mogućnosti obrade podataka koje je temeljito zapisivao u galerijama, katedralama, na trgovima i kod spomenika,¹⁸ no upravo je zbog zagušenosti takvom vrstom podataka središnji talijanski dio *Cestopisa*, naročito u usporedbi s

⁷ Faktorová 2006: 387.

⁸ Klátik 1968: 81–105.

⁹ Faktorová 2006.

¹⁰ Števček 1993.

¹¹ Gáfrik 2015: 74.

¹² Kollár 1907: 48.

¹³ Klátik 1968: 101.

¹⁴ Kollár 1907: 49.

¹⁵ *Isto*, 52–53.

¹⁶ *Isto*, 60.

¹⁷ *Isto*, 60.

¹⁸ Klátik 1968: 83.

uvodnim, manje putopis a više opis, nabranje i tendenciozno historiziranje kojim se “dokazuje” slavensko naseljavanje Apeninskoga poluotoka u davnini.

Lokaliteti koje Kollár posjećuje u aktancijalnoj su strukturi koju je Dean Duda primijenio na žanr putopisa primarne točke Kollárova zanimanja,¹⁹ a iskustvo koje na njima namjerava steći Objekt su njegove žudnje kao putopisnog Junaka, kako ga je odredio Propp u svojoj *Morfologiji bajke*. Usmjerenost putopisnog subjekta na te lokalitete omogućuje i njegovo logično kretanje od jedne do druge zgode kao nužnih temeljnih jedinica (svojevršne Barthesove “jezgre”) pripovijedanja, ali je jasno da je opis temeljni pripovjedni postupak ovog putopisa. Njegov “hrvatski” dio u cjelini funkcionira kao svojevrstan uvod – kao put koji putopisni subjekt mora prijeći kako bi došao do talijanskih krajeva kao krajnjeg cilja, ali i kao uvod u postupke i motivaciju koji će prevladavati u obradi talijanskih tema.

Što je, dakle, Kollárov putopisni pripovjedač vidio u hrvatskim krajevima, i koji su motivi zaokupili njegovu pozornost? Pokušat ćemo ih ovdje u svrhu što preglednije analize razvrstati u nekoliko skupina, koje se svakako ne mogu promatrati sasvim izolirano, jer je riječ o motivskim snopovima koji se međusobno isprepliću. **Historizam** je tematska tendencija koja dominira većim dijelom putopisa: u Italiji Kollár traži slavenske tragove kroz povijest, u povratku kroz njemačke krajeve, kao i u prvom dijelu, prolazeći kroz mađarske, jadikuje nad sudbinom Slavena u prošlim sukobima s Germanima i Mađarima, a prolazeći kroz hrvatske krajeve evocira slavnu slavensku prošlost, bitke i istaknute pojedince. Već je spomenuto njegovo prisjećanje na obitelj Zrinski i sv. Jeronima, prolazeći kroz Krapinu osvrnut će se na legendu o Čehu, Lehu i Mehu, “staroilirski” novčić iz zbirke starina u vlasništvu Ljudevita Gaja asociirat će ga na narodne pjesme i grb Slavonije, a veliku će pozornost pokloniti i Vinodolskom zakoniku iz iste zbirke.²⁰ Prolazeći kroz kontinentalnu Hrvatsku Kollár nije niti izbliza sklon historiziranju koliko je to slučaj u glavnom, “talijanskom” dijelu putopisa. Taj se interes pojačava nadomak Rijeci, pred kojom će čitatelju izložiti priču o

¹⁹ Riječ je o aktancijalnoj strukturi putopisa koju je Duda utemeljio na, kako tvrdi, “općeprihvaćenim naratološkim kategorijama” proizišlima uglavnom iz aktancijalnih shema koje su predložili Propp i Gremais, i tu je strukturu ukratko ovako opisao: “S obzirom da je putovanje temeljna djelatnost u putopisnom svijetu, razumljivo je da će središnja aktancijalna uloga pripasti njezinu subjektu. Putnik je, dakle, osnovni aktant putopisnog odvijanja zgoda. On mora na komunikacijskoj razini imati svoga pošiljatelja. Za većinu hrvatskih romantičarskih putnika pošiljatelj se može označiti kategorijom *domoljublja* ili kategorijom *znatiželje*. Na drugoj se strani nalazi *primatelj* komunikacije, a njega ponovno treba potražiti u kategorijama *domovine*, *hrvatske kulture*, odnosno matičnoga prostora kojemu se posreduje određena količina na putu stečenoga znanja” (Duda 1998: 74–75).

²⁰ Kollár 1907: 57–58, 70–71.

hrvatskoj bitci s Tatarima na Grobničkom polju.²¹ Šetajući navečer riječkom lukom začet će s ribarskih lađa pjesme koje su mu poznate iz Kačićeve pjesmarice, primijetit će da ribari često pjevaju o Frankopanima, te će potom razviti ekskurs svojstven glavnom dijelu putopisa: od pregleda povijesti ove plemićke obitelji i podatka o crnim elementima u krčkoj narodnoj nošnji (zadržanih, prema predaji, zbog žala za Frankopanima) kompliciranom će i krajnje nategnutom logikom doći do zaključka da crna nošnja Krčana ima indijsko porijeklo, i da ima veze s hinduističkim božanstvom Krišnom.²² Tezu o indijskom podrijetlu Slavena dokazuje na idućih 5 stranica putopisa, među ostalim i na temelju citata iz “Srpskih narodnih pjesama” Vuka Karadžića iz 1841, u skladu s tom tezom imena Krk i Velja izvodi iz indijske mitologije, te predlaže da se u slavenske škole osim grčkog uvede i sanskrt, a pored grčkih i latinskih također čitanje klasičnih indijskih tekstova.²³ U glavnom, “talijanskom” dijelu putopisa Kollár će uložiti velik napor kako bi slavensku narav talijanske kulture obrazložio s jezikoslovnog i etničkog aspekta. Genetičku će povezanost Slavena i Talijana Kollár tumačiti korijenima u narodu “Veneto-Slavena”, čija povijest seže do Troje, snalažljivo će pronalaziti brojne “sličnosti” između talijanskih toponima i riječi iz slavenskih jezika, antičke će spomenike smatrati zajedničkom baštinom, i tako će Slavene pokušati prometnuti u praočeve europske civilizacije.²⁴ Takvu tendenciju, u nešto manjoj mjeri, vidimo i u njegovim zapisima iz Rijeke i Trsta, u kojima je živjelo slavensko i talijansko stanovništvo. Kada piše o otocima u okolici Rijeke, za njihove nazive tvrdi da su prastara slavenska imena, koja su spominjana kod antičkih klasika, te da je njihovo podrijetlo povezano s grčkom i rimskom mitologijom naroda koji je Venetima bio ne samo susjedni, nego je s njima bio i krvno vezan.²⁵

Nije jasno je li posjetio Labin, tek navodi osnovne podatke o njegovu geografskom položaju, kao i to da je iz njega potekao Matija Vlačić Ilirik prema kojem je Kollár kao evangelički svećenik gajio naročito poštovanje. Izložio je njegov životopis i najvažnija djela te istaknuo pretpostavku kako je prezime Franković, kojim se Vlačićeva obitelj također služila, vjerojatno potječe od prezimena Branković.²⁶ Kollárove su historiografske teze, kako je rečeno, pseudoznanstvenima proglasili još njegovi suvremenici, a često su citirane riječi njegovog prijatelja i aktivnog hrvatskog propagatora njegova djela Ljudevita Gaja²⁷ u pismu Dragutinu Rakovcu od 30. srpnja 1937, koje

²¹ Isto, 80.

²² Isto, 89–90.

²³ Isto, 91–95.

²⁴ Faktorová 2006: 386.

²⁵ Kollár 1907: 88.

²⁶ Isto, 96–98.

²⁷ Ivantýšynová 2006: 9.

su se odnosile na ranija Kollárova historiografska nastojanja – da je Kollár “kao poeta velik, kao historik mal, a kao politik najmanji”²⁸ Primarna svrha Kollárova historiziranja nije bila znanstvena spoznaja nego oblikovanje slavenske svijesti u čitatelja, pa Klátik upućuje da se s tog aspekta *Cestopis* može promatrati kao most između Kollárovog programatskog teksta slavenske uzajamnosti *Ueber die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slawischen Nation* (Pešta, 1837) i njegovog najvažnijeg književnog djela *Slávy dcera* s jedne, i “znanstvenog” djela *Staroitalia slavjanská* s druge strane.²⁹ Upravo je **slavenska uzajamnost** tematska dominantna koju ovdje navodimo kao drugu zato što se i sam Kollár u putopisu najčešće držao takvog redosljeda: najprije bi posegnuo u povijest (tako što bi prepričao kakav događaj, izložio životopis koje znamenite osobe itd.) a potom na njega pokušao nadovezati zaključke koji su išli u prilog njegovim tezama o Slavenima općenito, njihovom podrijetlu i povezanosti te duhovnom napretku.

Klátik je primijetio da se i Kollárova ideja slavenske uzajamnosti u različitim krajevima različito manifestira, pa u Italiji pokazuje simpatije prema Talijanima kao “Vlahoslavenima”, u Bavarskoj Nijemcima zamjera odnos prema Slavenima, a u slavenskim krajevima ponajviše pokazuje suosjećanje s narodom i zanimanje za život puka i razvoj naroda u cjelini.³⁰ Njemačko-slavenski antagonizam koji su često isticali propagatori međuslavenske solidarnosti u hrvatskom dijelu *Cestopisa* do izražaja naročito dolazi u epizodi u kojoj se bahati mladi štajerski grof sukobio sa skupinom mladih Hrvata.³¹ Sličan mađarsko-hrvatski primjer nalazimo u zapisu iz Karlovca, gdje se vodila istraga protiv ljudi koji su pjevali slavenske rodoljubne pjesme. Kollár te pjesme uspoređuje s uvredljivim mađarskim protuslavenskim napjevima zbog kojih nitko nije sudski gonjen,³² a kada je od Hrvata u Rijeci čuo da su, kako bi se othrali mađarskom utjecaju, radije doveli dvije talijanske učiteljice da uče djecu u pučkoj školi, to je prokomentirao riječima: “Tako ste se s kiše sakrili pod oluk.”³³ Robert B. Pynsent je na temelju citata iz pojedinih Kollárovih tekstova (među ostalima i *Cestopisa*) pretpostavio utjecaj Herderovog spisa *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* na Kollárovu ideju slavenstva, te je istaknuo važnu ulogu koju su obojica pridavala narodnom jeziku puka.³⁴ Kollár od prvih natpisa i odjeka hrvatskog govora u Nagykanizsi pa sve do Rijeke, u kojoj

postoje “slavoilirske” veletrgovačke obitelji no “djeca u njihovim kućama već cvrkuću talijanski”, na različite načine tematizira jezik kao temeljni znak narodne pripadnosti, ali i zapisuje lokalne izraze – tako kada piše o Krku na cijeloj stranici nabraja krčke dijalektizme te u bilješci donosi Očenaš na lokalnom narječju,³⁵ a prolazeći Čičarijom zapisao je i tridesetak riječi lokalnog narječja Čića, koje je smatrao Slavenima.³⁶ Od ovakvih je zapisa Kollár slagao svojevrsnu bazu podataka, koja mu je bila korisna u “dokazivanju” njegovih teza utemeljenih na sličnosti između talijanskih i slavenskih riječi,³⁷ što je primijetio i Jakubec:

Cestopis su obilježila ona svojstva kojima se isticao i Kollárov stručni filološki rad: beskrajna marljivost, s kojom je iz različitih izvora prikupio bogat znanstveni materijal, ali istovremeno i živahna fantazija, s kojom je bez oklijevanja i nekritički iz prezentirane materije izvodio one etimološke zaključke koje mu je srce htjelo; na temelju pojedinačnih riječi, kojima je nategnuto i svojevoluminom prekrajanjem pripisivao slavensko podrijetlo, nastanjivao je slavenskim plemenima u davnoj prošlosti one krajeve, u kojima Slaveni nikada nisu živjeli.³⁸

Prostor za izlaganje ideja o slavenskoj uzajamnosti, sudbini Slavena u Monarhiji i Slovaka u Ugarskoj Kolláru je otvarao ambijent **građanske elite**, i nju ovdje ističemo kao treću važnu temu u prvom dijelu *Cestopisa*. Funkcija je dijaloga u cijelom djelu uglavnom reducirana na ulogu (do)nositelja podataka, i to je vidljivo već u prvoj dijaloškoj epizodi, tj. u razgovoru s grofom Zayem, no pitanja koja mu upućuju hrvatski intelektualci povod su Kolláru za rasprave o različitim temama, koja se protežu i na nekoliko stranica: kada ga zagrebački prijatelj upitaju zašto se više ne bavi pjesništvom, on odgovara refleksijama o smislu pjesništva i prosvjete,³⁹ u karlovačkoj će čitaonici izlagati o odnarođenosti slovačkog plemstva, položaju Slovaka u Ugarskoj i slovačko-mađarskim odnosima,⁴⁰ a o istoj temi nastavlja i u salonu pjesnikinje Sofije Rušnov u Trstu.⁴¹ Najugodnije je dojmove iz hrvatskih krajeva Kollár ponio s četverodnevnog boravka u Zagrebu, gdje se susreo s brojnim prijateljima i istomišljenicima. 14. rujna 1841. u njegovu je čast u dvorani Građanske streljane u Tuškancu priređeno sijelo o kojem je u *Danici ilirskoj* iscrpno izvijestio Ivan Kukuljević.⁴² Uz Kukuljevićeve je članak priložena i oduševljena pjesma dobrodošlice koju je u kratkom vremenu u jedanaest sestina sastavio

²⁸ Šrepel 1901: 254.

²⁹ Klátik 1968: 94–95. Više o ideji slavenske uzajamnosti kod Kollára u: Stančić 1998; Prelog 2007: 89–97.

³⁰ *Isto*, 94.

³¹ Kollár 1907: 62.

³² *Isto*, 77–78.

³³ “Z deště pod žlab”, tj. iz zla u gore. *Isto*, 85.

³⁴ Pynsent 2006: 19.

³⁵ Kollár 1907: 88–89.

³⁶ *Isto*, 100–101.

³⁷ Primjerice Kollár 1907: 101–103.

³⁸ Jakubec 1907: XXVII.

³⁹ Kollár 1907: 73–75.

⁴⁰ *Isto*, 76–77.

⁴¹ *Isto*, 107–109.

⁴² Kukuljević 1841: 154.

Pavao Stoops, te je bila podijeljena uzvanicama i pjevana na samom okupljanju.⁴³ U Zagrebu je Kollár posjetio Gaja, njegovu tiskaru i čitaonicu te se susreo s brojnim vodećim osobama hrvatskih preporodnih gibanja: Demetrom, Vrazom, Stoomom, Rakovcem, Kukuljevićem, Babukićem, Užarevićem, biskupom Moysesom, grofom Draškovićem, barunom Kulmerom i drugima, u svom je putopisu naveo kako boravak u Zagrebu pripada među najljepše dane njegova života. Oduševljeno je hvalio svoje hrvatske domaćine, a naročito Ljudevita Gaja, s kojim se susreo prvi put nakon dvanaest godina:

Hrvati su slavenski Spartanci: snažni, hrabri, odlučni. Plemeniti osjećaji narodne svijesti i slavenske uzajamnosti nikoga ne oduševljavaju više nego te junake. Pripada im ta velika čast, da su bili prvi, koji su se usudili nove slavenske ideje iz duhovne oblasti prenijeti i ugraditi u stvarni život. Nema tu nikakvog književnog i znanstvenog aristokratizma, nikakvoga monopola nad literaturom i idejama, kao drugdje: istinska je to narodna i duhovno slobodna zajednica, i sreća je biti njezinim članom, čak i samo svjedočiti njenom postojanju. (...) Kada bismo mi Slaveni imali narodni Pantheon kao Rimljani i Francuzi, ja bih tamo postavio Gajevo poprsje i glavu bih mu ukrasio lovorovim vijencem.⁴⁴

U Zagrebu je Kollár pogledao i dvije kazališne predstave, slušao je izlaganje Sreznjevskoga o suvremenom stanju u ruskoj književnosti, a svojim je zagrebačkim prijateljima savjetovao da do sada prikupljen novac za izgradnju zgrade narodnog kazališta radije preusmjere Matici u osnivanju za izdavanje knjiga, i za utemeljenje narodnog muzeja. Uz isti je problem vezana jedna od njegovih malobrojnih kritičkih primjedbi usmjerenih prema hrvatskoj narodnoj eliti, a napisao ju je lamentirajući nad zanemarenim starinama na Grobničkom polju: “Zašto braća Hrvati ne razmišljaju o utemeljenju narodnog muzeja? (...) Mi svugdje kasnimo, u svemu smo posljednji, i za sve preslabi”, dodavši: “*Wir uneinigen Slawen!*”⁴⁵ Ova se rečenica Josefa Dobrovskog u *Cestopisu* provlači kao svojevrstan lajtmotiv i Kollár će ju u nekoliko navrata ponoviti uz različite slavenske asocijacije na svom putovanju.⁴⁶

U Karlovcu je Kollár također posjetio čitaonicu, do ponoći je bio u društvu suca Dragutina Klobučarića i, vjerojatno, Antuna Vakanovića,⁴⁷ a u Trstu je nabrojao sve uglednije građane slavenskog porijekla s kojima se sastao, među kojima je najviše pozornosti posvetio Sofiji Rušnov, rođenoj Žinić, koju oduševljeno opisuju kao “slavoilirsku Sapho”. Osim što je raz-

govor s njom iskoristio, kako je rečeno, za izlaganje o slovačkim temama, ova je epizoda *Cestopisa* i svojevrstan hvalospjev slavenskim ženama koje djecu odgajaju u narodnom duhu, a Faktorová ju smatra jednim od najboljih primjera bidermajerske usmjerenosti Kollárove putopisne poetike.⁴⁸

Dok o hrvatskom građanstvu i intelektualcima Kollár uglavnom piše s divljenjem, prema stanju u **hrvatskom puku**, koje izdvajamo kao četvrti česti motiv u ovom dijelu *Cestopisa*, puno je kritičniji. Na putu od Lepoglave prema Krapini susreo je hodočasnike koji su išli na proštenje u Crkvu Majke Božje Jeruzalemske, među njima i majku s teško bolesnim dojenčetom, i taj je prizor bio povod Kollárovu zdvajanju nad neprosvjedečenošću naroda.⁴⁹ U tom je smislu vjerojatno najupečatljivije ono mjesto na kojem Čiče i Čiribirce, koje sreće na putu od Rijeke do Trsta, opisuju kao “propalu i zanemarenu granu slavenskog plemena, nad kojom svatko dobronamjeran mora glasno zajecati”,⁵⁰ a zaostalost i bijedu, kako hrvatskog, tako i slovenskog puka, on će povezati s mađarskim utjecajem i visokim porezima, i to kroz pojavu kotlokrpe (*dráteník*) u siromašnim selima kroz koje je prolazio na putu iz Slovenije prema Zagrebu: “Mađari se glupo podsmjehuju njima i njihovom zanatu, pa siroti radije idu u daleke zemlje kako bi zaradili za kruh i kako bi plemstvu i varmeđi mogli platiti poreze.”⁵¹ U tom bi se kontekstu i kratku epizodu neposredno nakon ove, s mladim, visokim i lijepim svećenikom koji se moli u tišini cvjetnoga vrta, moglo smatrati ironičnom, naročito uzmemo li u obzir strelice koje je u svom *Cestopisu*, doduše tek diskretno i mjestimice (tu pripada i spomenuto kvalificiranje katoličkog hodočašćenja kao čina zaostalog i neukog puka), odašiljao prema katoličkoj crkvi. Opće pak Kollárove prosudbe o zanemarenosti naroda idu na teret onih koji bi o narodu trebali brinuti, no izrijeком ne navodi na koga točno misli – građansku elitu, svećenstvo, plemstvo ili političku vlast:

Mnogo smo ovdje naučili o naravi, stanju, dobrim i lošim osobinama, o predrasudama i o potrebama hrvatskoga naroda. Gledajte, ovdje se vodi tako malo računa o prosvjećivanju naroda, i škola je tako malo! Taj je narod tjelesno i duševno zdrav, sposoban i bistar – ali je potpuno prepušten sam sebi i slučaju.⁵²

Kollár je kao putopisac daleko od romantičnog idealiziranja puka – iako će rado pisati o vedroj naravi i duhovnom i tjelesnom zdravlju Hrvata (kočijaš Josip, hrvatski skelar, dvojica pratilaca od Lepoglave itd.), on će kao racionalist i prosvjetitelj prije svega nastojati ukazati na probleme koje vidi kao opasnu smetnju

⁴³ Stoops 1841: 153–154.

⁴⁴ Kollár 1907: 69–70.

⁴⁵ *Isto*, 81–82.

⁴⁶ *Isto*, 95, 187, 250.

⁴⁷ Kollár je napisao “*pány bratry Vakanoviče*” (76), ali Antun Vakanović, koji je tada živio u Karlovcu, bio je jedinac.

⁴⁸ Faktorová 2006: 388.

⁴⁹ Kollár 1907: 56–57.

⁵⁰ *Isto*, 99–101.

⁵¹ *Isto*, 65–66.

⁵² *Isto*, 56.

narodnom razvoju. Među vrlinama hrvatskog puka Kollár najčešće ističe marljivost hrvatskih žena, pa približavajući se Zagrebu primjećuje štetan običaj da žene nose teret na glavama, na karlovačkoj tržnici s oduševljenjem promatra prodavačice koje preslicu ispuštaju iz ruku samo kada trebaju nešto prodati, a nadomak Rijeke susreće seljanke koje u mjehovima nose vino u grad na prodaju. Nekoliko je godina poslije i Kollárov mlađi zemljak i poznanik Janko Tombor u svojim putopisnim dojmovima iz Slavonije pisao o Slavonkama koje su također posvuda sa sobom nosile preslicu i divio se njihovoj marljivosti, dok Slavonce nije smatrao naročito sposobnim gospodarima.⁵³ Prolazeći kroz hrvatske krajeve, Kollár se u dva navrata osvrnuo i na problem kocke među hrvatskim pukom, koji povezuje sa stranim utjecajem. Prva se takva epizoda odigrala u Karlovcu, gdje je promatrao kako je trinaestogodišnja djevojčica došla u gostionicu bezuspješno moliti svoga oca, hrvatskog mlinara, da se konačno vrati kući nakon cjelonoćnog kartanja s dvojicom njemačkih trgovaca, a drugi put u Gorskom kotaru, gdje se susreo s igračima šijavice, koja je talijanskim posredništvom stigla među Hrvate:

Kasno navečer došli smo u Mrzlu Vodicu, i već izdaleka smo začuli neobičnu viku koja je dopirala iz gostionice. Ušli smo i vidjeli kočijaše i neke putnike kako stoje oko stola i po njemu snažno udaraju šakama, pokazujući čas više, čas manje prstiju te, sa sjajem u očima, gromko i pomiješanih glasova viču: jedan cinque, drugi sette, otto, nove itd. To je talijanska igra Alla Mora, nazvana tako jer potječe od Maura ili Arapa, koji su je donijeli u Španjolsku. Česta je po cijeloj Italiji i svim južnim krajevima, uzrokom je bezbrojnih sukoba, pa čak i ubojstava. To je surova igra, kada su uložili veći, zbog brzine igranja za sat može od bogataša načiniti prosjaka.⁵⁴

Kollár je u hrvatskim krajevima na proputovanju do Italije boravio desetak dana,⁵⁵ i u svom im je "talijanskom putopisu" posvetio pedesetak stranica, što čini oko desetinu teksta cijelog putopisa (bez priloga). Iz Mađarske dolazi razočaran položajem Slovaka u Ugarskoj, a u Italiji će tek otkrivati slavenske korijene tamošnje kulture – u hrvatskim je krajevima, naročito u Zagrebu, tada na vrhuncu preporodni zanos koji su hrvatski ilirci kulturno i politički artikulirali, pa i hrvatska epizoda od susreta s ljubaznim hrvatskim splavarom sve do dolaska u Trst, u kojem "talijanski jezik potiskuje slavenski, i već ga je skoro nadvladao",⁵⁶ stilski i tematski funkcionira kao zasebna cjelina. Kollárove smo objekcije o hrvatskim krajevima

i ljudima ovdje pokazali kao koncentrirane oko četiri glavne tematske cjeline (slavenske uzajamnosti, historizma, građanske elite i hrvatskog puka), koje su podjednako prožete antagonizmom Slaveni – Drugi (Mađari, Nijemci, Talijani itd.). Pokazujući određenu socijalnu osjetljivost i ne idealizirajući hrvatski puk, Kollár pri modeliranju utopijskog koncepta slavenske domovine⁵⁷ Hrvate ističe kao primjer suvremenih nositelja slavenstva, a hrvatska mu epizoda postaje svojevrsnim ideološkim okvirom za glavni dio putopisa, u kojem će puno više pozornosti pokloniti arhitekturi, umjetnosti i arheologiji nego stanovnicima talijanskih krajeva kroz koje će prolaziti. Pri povratku iz Italije, jadikujući u Tirolu nad sudbinom Slavena u zemljama kroz koje je prošao, iz nabranja je izostavio jedino Hrvatsku:

Nesretni moj narode, moram li kamo god se okrenem zbog tebe bez prestanka cviliti i naricati? Iz Ugarske sam pobjegao od tuge i boli uzrokovane mađaromanijom, došao sam u Štajersku: i tu nađem tugu; u Kranjsku: i tu tuga; zaputio sam se sve do mora, u Veneciju i na sjever Italije, i tamo me je nemilosrdna ruka tuge sustigla i posvuda pratila. Rekao sam: sakrijte me barem vi, duboke jame i udoline velikih švicarskih, tirolskih i bavarskih planina!

Neposredna hrvatska recepcija Kollárovog putopisa nije značajnije obuhvatila njegovu hrvatsku epizodu.⁵⁸ Kollár je u Danici od 3. prosinca 1842. objavio opsežan oglas za pretplatu na *Cestopis*, a u idućem godištu *Danice* pronašli smo pet prevedenih ulomaka iz Kollárova putopisa. Premda je uredništvo već uz prvi prijevod izrazilo namjeru i želju "i druge o domovini našoj govoreće članke iz istoga putopisa čitateljem našim priobčiti",⁵⁹ to se nije dogodilo – naime, *Danica* je objavila dijelove u kojima Kollár opisuje svoj boravak u Trstu, među tamošnjim Slavenima, i spomenuti posjet Sofiji Rušnov, boravak u Veneciji te poglavlje *Moře Jaderské*, kao jedno od najljepših i najzanimljivijih mjesta cijelog *Cestopisa*.⁶⁰ *Danica* će i dalje nastaviti objavljivati Kollárove tekstove i tekstove o Kolláru, 1853. u prijevodu Vilhelma Šveleca donijet će i fragmente ovdje spomenutog njegova djela *Staroitalia slavjanská*,⁶¹ nastalog u velikoj mjeri na temelju *Cestopisa*, ali se Kollárovim putopisima neće značajnije vraćati. Nešto je više pozornosti hrvatskim temama *Cestopisa* 1843. poklonila zagrebačka *Luna*,

⁵⁷ Pátková 2017: 8.

⁵⁸ Nikša Stančić dao je popis najvažnijih historiografskih radova koji su se bavili specifičnom ulogom Kollárova učenja u oblikovanju ideologije hrvatskog narodnog preporoda (Stančić 1998, 65–66), a Katica Ivanković je s filološkog aspekta dala pregled odjeka Kollárovih ideja i djela na stranicama Gajeve *Danice ilirske*, osvrnuvši se pri tom i na ulomke iz *Cestopisa* koji su objavljeni u *Danici* (Ivanković 1995, 167).

⁵⁹ Kollár 1842: 196.

⁶⁰ Kollár 1843a-e.

⁶¹ Kollár 1853.

⁵³ Tombor 1847: 516.

⁵⁴ Kollár 1907: 82.

⁵⁵ Muru je prešao u noći s 9. na 10. rujna, 18. 9. kasno navečer još je bio u Rijeci (*isto*, 86), a u Trst je stigao između 19. i 21. rujna, jer je to datum njegovog posjeta Sofiji Rušnov u Trstu (*isto*, 108).

⁵⁶ Kollár 1907: 106.

objavivši osim poglavlja o Jadranskom moru i nje- mačke prijevode fragmenata o Grobničkom polju i legende o Čehu, Lehu i Mehu.⁶² Kollárov je posjet hrvatskim krajevima ozbiljnije zainteresirao tek Maksu Kuntarića, koji je 1901. u *Pobratimu* objavio prijevode dijelova putopisa o Kollárovim dojmovima iz Zagreba, Karlovca i s Grobničkog polja.⁶³

LITERATURA

Duda, Dean 1998. *Priča i putovanje. Hrvatski romantičarski putopis kao pripovjedni žanr*. Zagreb: Matica hrvatska.

Faktorová, Veronika 2012. *Mezi poznáním a imaginací. Podoby obrozenského cestopisu*. Praha: ARSCI.

Faktorová, Veronika 2006. "Poetika biedermeieru a idea slovanské vzájemnosti v Kollárově italském cestopise". U: "Slavme slavně slávu Slávov slavných". *Slovanství a česká kultura 19. století. Sborník příspěvků z 25. ročníku sympozya k problematice 19. století, Plzeň, 24. – 26. února 2005*. Praha: KLP, str. 384–393.

Gáfrík, Róbert 2015. "... Z Indie, té staré Slavů matky..." Hľadanie pôvodu Slovanov v diele Jána Kollára". U: *Slavica litteraria* 18, 1, str. 73–82.

Ivanković, Katica 1995. "Jan Kollár v Danici ilyrské". U: *Studia balkanica bohemo-slovaca* 4, str. 162–168.

Ivantyšinová, Tatiana 2006. "Slovanské národy a nacionalismus: úvahy a problémy". U: *Ján Kollár a slovan-ská vzájomnosť. Genéza nacionalizmu v strednej Európe*. Bratislava: Spoločnosť pre dejiny a kultúru strednej a východnej Európy; Historický ústav SAV, str. 1–10.

Jakubec, Jan 1907. "Úvod". U: Ján Kollár: *Cestopis obsahující cestu do Horní Italie a odtud přes Tyrolsko a Bavorsko, se zvláštním ohledem na slavjanské živly roku 1841 konanou*. Praha: J. Otto, str. III–LXII.

Kiss Széman, Róbert 2017. "Dílo Jana Kollára ve světle klasicistních a romantických tendencí uherských literatur neo-latinské a školní latinské provenience". U: *Bohemica litteraria* 20, 1, str. 27–53.

Klátik, Zlatko 1968. *Vývin slovenského cestopisu*. Bratislava: Slovenská akadémia vied.

Kollár, Ján 1842. "Književni oglas". U: *Danica* 8, 49, str. 196.

Kollár, Ján 1843a. "Narodnost u Tàrstu". U: *Danica* 9, 25, str. 98–99.

Kollár, Ján 1843b. "Andria i Srěčko Slavjan (Medola)". U: *Danica* 9, 34, str. 133–135.

Kollár, Ján 1843c. "Jadransko more". U: *Danica* 9, 28, str. 109–111.

Kollár, Ján 1843d. "Narodnost u Tàrstu". U: *Danica* 9, 37, str. 146.

Kollár, Ján 1843e. "Domoljubi u Mletcih". U: *Danica* 9, 50, str. 197–199.

Kollár, Ján 1843f. "Čech, Lech und Mech". U: *Luna*, 64, str. 276.

Kollár, Ján 1843g. "Das Grobniker Feld. (Aus Kollar's 'Cestopis')". U: *Luna*, 65, str. 280.

Kollár, Ján 1843h. "Das adriatische Meer. (Aus Kollar's 'Cestopis')". U: *Luna*, 88, str. 373–375; 89, str. 377–378.

Kollár, Ján 1853. "Ulomci iz Staroitalie Slavjanske od Jana Kollara". U: *Danica* 16, 37, str. 145–146; 38, str. 149–150; 39, str. 153–154.

Kollár, Ján 1901. "Iz 'Cestopisa' Jana Kollára. Priop- čuje u prijevodu iz češkoga Makso Kuntarić". U: *Pobratim* 3, 3, str. 70–71; 4, str. 96; 5, str. 114–115; 6, str. 140–142.

Kollár, Ján 1907. *Cestopis obsahující cestu do Horní Italie a odtud přes Tyrolsko a Bavorsko, se zvláštním ohledem na slavjanské živly roku 1841 konanou*. Praha: J. Otto.

Kukuljević, Ivan 1841. "Dana 12. ovoga mēseca [...]". U: *Danica* 7, 38, str. 154.

Pátková, Jana 2017. "Ke Štúrově cestopisu *Cesta do Lužic (vykonána z jara 1839)*". U: *Slavia* 86, 1, str. 1–14.

Prelog, Milan 2007. *Slavenska renesansa 1780.-1848*. Zagreb: Ex libris.

Propp, Vladimir 1982. *Morfologija bajke*. Beograd: Prosveta.

Pynsent, Robert B. 2006. "Slávy Herder". U: *Ján Kollár a slovan-ská vzájomnosť. Genéza nacionalizmu v strednej Európe*. Bratislava: Spoločnosť pre dejiny a kultúru strednej a východnej Európy; Historický ústav SAV, str. 11–24.

Stančić, Nikša 1998. "Ideja o 'slavenskoj uzajamnosti' Jána Kollára i njezina hrvatska recepcija". U: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 30, 1, str. 65–76.

Stoos, Pavao 1841. "Pozdrav visokoučenomu gospo- dinu Ivanu Kolaru kano velikomu pēsniku [...]". U: *Danica* 7, 38, str. 153–154.

Šrepeš, Milivoj 1901. "Iz ostavine Dragutina Rakovca". U: *Građa za povjest književnosti hrvatske* 3, str. 241–293.

Števec, Jan 1993. "Realita Kollárovho mýtu (pobyt v Benátkah)". U: *Ján Kollár (1793–1993). Zborník štúdií*. Bratislava: Veda, str. 169–192.

Tombor, Ján 1847. "Ohlasy Slovāka zo Slavónie". U: *Orol tatrānski* 2, br. 64–65.

⁶² Kollár 1843f-h.

⁶³ Kollár 1901.

SUMMARY

CROATIAN REGIONS IN JÁN KOLLÁR'S TRAVELOGUE

In his first travelogue titled *Cestopis obsahující cestu do Horní Italie a odtud přes Tyrolsko a Baworsko, se zvláštním ohledem na slawjanské živly roku 1841 konanau a sepsanau od Jana Kollára*, Ján Kollár describes his travel through Croatian regions and short sojourns in Zagreb, Karlovac and Rijeka. Using four dominant themes, namely, historicism, Pan-Slavism, the bourgeois elite and the Croatian folk, the author

of the article analyzes the Croatian motifs in Ján Kollár's travelogue, and demonstrates that the Croatian episode functions in it as a separate thematic and stylistic piece and somewhat of an introduction to the principal part of the travelogue in which Kollár intends to collect evidence of the ancient Slavic settlement of Apenine peninsula and about the Slavic roots of Italian culture thus placing the Croatian reception of this work in the context of the influence of Kollár's ideas in nineteenth-century Croatia.

Key words: Ján Kollár, the nineteenth-century travelogue, Pan-Slavism, Ján Kollár and the Croats